

Бехта-Гаманчук М. П.,
асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ ОПОВІДАЧА В ТЕКСТІ РОМАНУ ДЕЙВА ПЕЛЬЦЕРА “THE LOST BOY”

Анотація. У статті здійснено спробу відстежити інтенції оповідача в тексті роману жанру літератури страждання “The Lost Boy” через лінгвопрагматичну теорію мовленнєвих актів. Висловлення наратора покласифіковано на репрезентативи, директиви, комісиви та експресиви. На основі цих висловлень виділено 15 комунікативних інтенцій оповідача.

Ключові слова: література страждання, наратор, оповідач, комунікативна інтенція, мовленнєвий акт.

Постановка питання. Метою статті є відстеження інтенцій оповідача через лінгвопрагматичну теорію мовленнєвих актів, яка є одним із актуальних напрямів сучасної лінгвістики [J. Austin, 1962; J. Searle, 1986; D. Wunderlich, 1980; B. Frazer, 1982; K. Bach, R.M. Harnish, 1979; G. Leech, 1983; D. Vanderveken, 1980; A. Wierzbicka, 1987; О. Почепцов, 1986]. Основний корпус ілюстративного матеріалу становлять взірці мовлення наратора, подані в тексті роману Дейва Пельцера “The Lost Boy”, одному з перших творів, написаних у жанрі «літератури страждання»¹ (“misery lit” – “non-fiction accounts of troubled lives with primary topics of abuse, rape and death” [1; 15]). Під «літературою страждання» як нежанру сучасного художнього письма розуміємо жанр біографічної літератури, у якому описується важке, буремне життя дитини як наслідок насильства [2, с. 91].

Виклад основного матеріалу дослідження. Література про дітей існувала в усі часи. Варто згадати «золотий вік» дитячої літератури (1860–1914). У цей період «... сімейні романи про/ для дітей являли собою прагматизм і формалізм, які були характерними для Вікторіанської епохи, що пропагувала буржуазну модель виховання дітей, яка ґрунтувалася на суворості, конформізмі й стереотипних міжособистісних стосунках» [3, с. 45]. Яскравим представником цього періоду є Чарльз Діккенс із творами «Крихітка Дорріт», «Пригоди Олівера Твіста», «Девід Коперфільд». У воєнний і повоєнний періоди змін зазнали побудова сім'ї, ідеологія та їх репрезентація. Причиною стали численні соціально-культурні зміни, які відбулися в суспільстві. Нині спостерігаємо розвиток літератури страждання, яка є нежанром, адже це не суто художній вимисел, а автобіографічний твір. Описуючи пережиті страждання, автор-дорослий делегує свої повноваження наратору-дитині, від імені якого ведеться оповідь. Дослідження текстів романів літератури страждання дає змогу проаналізувати інтенції автора-оповідача.

Текст із позиції комунікативної лінгвістики досліджують Р. де Богранд і В. Дресслер. У праці «Вступ до лінгвістики тексту» (“Introduction to Text Linguistics”) вони пропонують 7 критеріїв текстуальності, яким має відповідати текст із позиції комунікування: когезія (cohesion), когерентність (coherence), *інтенційність* (intentionality), прийнятність (acceptability), інформативність (informativity), інтертекстуальність (intertextuality) і

ситуаційність (situationality) [4, с. 3]. Ключовим для цього дослідження є критерій інтенційності (intentionality). У кожному акті мовленнєвого спілкування мовець прагне досягти певної немовленнєвої мети, яка полягає в регулюванні діяльності співрозмовника, впливі на його свідомість і керуванні нею [5, с. 18]. Дискурс являє собою цілеспрямовану діяльність, а єдиним складником дискурсу, який має матеріальне втілення, є текст. Цілеспрямованість текстової комунікації є основною прагматичною властивістю тексту. Художній текст розглядається як продукт мисленнєво-мовленнєвої діяльності адресанта-оповідача, розгорнута вербальна форма втілення його інтенцій.

Прагматичною формою реалізації інтенції є висловлення – мовленнєвий акт і його іллокутивна сила. Теорія мовленнєвих актів сформувалася в працях лінгвістів Оксфордської школи (Дж. Остін, Дж. Серль, П. Стросон). Основні ідеї теорії були викладені в лекціях Дж. Остіна “How to do things with words”. В її основу покладено поняття мовленнєвого акту як мінімальної одиниці спілкування, який реалізується в умовах реальної мовленнєвої комунікації [6]. Відповідно до визначення мовленнєвого акту, запропонованого Дж. Аллен і Р. Перро, мовленнєвий акт – це умисна дія, що має як параметри мовця (тобто дійову особу) слухача та пропозиційний зміст, виконання якого призводить до продукування висловлювання [7, с. 334]. Мовленнєвий акт характеризується тривірневою структурою:

- локутивний акт, або акт мовлення чи власне говоріння;
- іллокутивний акт, або акт, що полягає в мовленні;
- перлокутивний акт, або акт, який здійснюють за допомогою мовлення.

Мовленнєвий акт часто ототожнюється з іллокутивним актом, який реалізує комунікативний намір автора. Здійснюючи будь-який іллокутивний акт, мовець висловлює певне ставлення чи стан. Іллокутивний акт є висловленням, у якому мета адресанта експлікується за допомогою мовних засобів. Іллокутивний акт є також перформативним актом. Модель комунікативної ситуації охоплює такі складники: мовець, слухач, висловлення, обставини, мета й результат.

Спроби класифікувати мовленнєві акти були здійснені багатьма лінгвістами (Дж. Остін, Дж. Серль, Дж. Ліч, Г. Почепцов та ін.). Дж. Остін виділив п'ять класів – вердиктиви (verdictives), екзерситиви (exersitives), комісиви (commissives), бехабітиви (behabitives) і експозитиви (expositives), проте його класифікацію піддали критиці через низку недосконалостей. Списки Дж. Остіна є класифікацією англійських іллокутивних дієслів, а не іллокутивних актів, також не всі дієслова є іллокутивними; категорії неоднорідні та між ними існує багато перехресень, і досі відсутній принцип класифікації. Відтак у цьому дослідженні послуговуємося класифікацією мовленнєвих актів на основі іллокутивної мети, запропонованої Дж. Серлем. Він виділив п'ять класів – репрезентативи (representatives),

¹ Тут і далі переклад наш – М. Бехта-Гаманчук.

директиви (directives), комісиви (commissives), експресиви (expressives) і декларативи (declaratives) [8, с. 181–187].

Беручи до уваги всі постулати, напрацьовані Дж. Серлем для типів мовленнєвих актів, мовними засобами їх актуалізації через категорію інтенціональності вважаємо сполучення *I+Verb*. Для аналізу було відібрано 95 контекстуалізованих фрагментів тексту з роману Д. Пельцера “The Lost Boy”. Кореляцію між різними типами мовленнєвих актів подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Мовленнєвий акт	Кількість прикладів	%
Репрезентативи	20	21%
Директиви	27	28%
Комісиви	32	34%
Експресиви	16	17%
	95	100%

Репрезентативи (які також фігурують у термінології як констативи (К. Бах, Р. Харніш [9]; О. Почепцов [10]) або асертиви (Дж. Ліч [11]) є актами, які зафіксують відповідальність мовця за повідомлення, його істинність [8, с. 181]. Усі елементи класу репрезентативів можуть оцінюватися за шкалою, що включає істину й неправду. Сюди належить мовленнєві акти повідомлення, опису, ствердження, пояснення. Наведемо приклади:

1. *At first I thought I was a bad boy. Then I thought Mother was sick because she only acted differently when my brothers were not around and my father was away at work* [12, с. 4].

2. *I know I will have to pay the price for her rage. I realize it's only a matter of time before she orders me upstairs. I prepare myself. Ever so slowly I slide my hands out from under my butt, but not too far – for I know sometimes she'll check on me. I know I am never to move a muscle without her permission* [12, с. 5].

Оскільки наратором у літературі страждання є дитина (у тексті цього роману – хлопець 11 років), то в текстопросторі роману відсутні складні мовні конструкції, які є нетиповими для мовлення дітей (приклади 1, 2). Зазвичай репрезентативи найчастіше експлікуються за допомогою дієслів *to know* і *to think* і вживаються для опису пережитих подій і стверджень.

Директиви – це спроби з боку мовця добитися, щоб слухач щось зробив [8, с. 182]. До них належать мовленнєві акти вимоги, наказу, прохання, поради, застереження тощо. У творі зустрічаються директивні акти з різним ступенем інтенсивності ілюктивної сили:

Накази, наприклад:

3. *Inside my head I scream, Don't you understand? Mother doesn't want me, doesn't love me, doesn't give a damn about me! All right? So ... if you can just leave me alone, I can be on my way. Okay?!* [12, с. 21].

Вимоги, наприклад:

4. *At first I thought I had misplaced my items, but one day, for no special reason, I had had enough. I marched up to Alice and demanded that either they leave or I would* [12, с. 216].

Прохання, наприклад:

5. *I became so scared that I first asked, then begged the policeman to check around every corner and enter every room before I did. I knew that somewhere out there Mother was poised, ready to snatch me away* [12, с. 32].

Благання, наприклад:

6. *I prayed with all my heart that god would watch over him and keep him warm at night and free from any harm* [12, с. 238].

У творі рівноцінно вживаються як категоричні директиви (приклади 3, 4), так і некатегоричні (приклади 5, 6). Перебуваючи в нестабільному сімейному середовищі, дитина є невірноваженою і страждає від проблем соціальної прийнятності. Характерною є емоційна нестабільність, якій властиві зриви, коли головний герой спонукає співрозмовника до певних дій в агресивній формі (приклад 4). Часто зустрічаються так звані накази самому собі, коли оповідачеві важко прийняти рішення, він сам собі у своїй свідомості наказує виконати певні дії чи поводитись певним чином, наприклад:

7. *A: 'Don't you think she's worried about you?' he asks. B: 'Right! Are you kidding?' I blurt out. Oops, I say to myself. Keep your mouth shut!* [12, с. 107].

Комісиви (промісиви/менасиви в О. Почепцова [10]) накладають на мовця зобов'язання здійснити певну дію в майбутньому або слідувати певній лінії поведінки [8, с. 182]. Сюди належать мовленнєві акти обіцянки, погрози, попередження тощо. Наведемо приклади:

8. *I had hoped that he was taking me to some kind of jail, with all the other bad children – as Mother had programmed into me for so many years* [12, с. 31].

9. *"I know I've been bad and that I deserved to be punished for what I did, but I promise – cross my heart and hope to die – I'll be good. Real good. I promise ... Mom"* [12, с. 168].

Найчастіше оповідач використовує акти обіцянки, обіцяючи батькам чи старшим поводити себе добре, і сподівання, висловлюючи надію на зміни на краще (приклади 8, 9).

Експресиви слугують для висловлення психологічного стану мовця [8, с. 183]. Висловлювання цього типу є реакцією на зміст повідомлення. До експресивів належать мовленнєві акти подяки, привітання, вибачення тощо.

10. *I thanked the police officer with the strongest handshake I coul* [12, с. 34].

11. *'I'm sorry,' I stuttered in a low voice. I was still unsure of Aunt Mary's intentions. I retreated into my protective position. 'I was a bad boy, and I deserved what I got'* [12, с. 35].

Акти вибачення зустрічаються найчастіше, оскільки наратор постійно вибачається за свою погану поведінку, уважаючи себе під впливом матері поганою, нечемною дитиною (приклад 11).

Здійснення декларативного акту встановлює відповідність між пропозиційним змістом і реальністю [8, с. 185]. Для успішності висловлень такого типу необхідно, щоб мовець мав певний соціально-рольовий статус, який давав би йому змогу призначати, оголошувати, засуджувати тощо. Через відсутність такого статусу в наратора-дитини декларативи в тексті роману не зустрічаються.

Покласифікувавши висловлення за теорією мовленнєвих актів і проаналізувавши семантику дієслів у сполученнях *I+Verb*, ми виокремили перформативні дієслова, що становлять основу комунікативних інтенцій, і виділили такі інтенції:

1. Інтенція повідомлення:

12. *I'm Mother's prisoner. I am nine years old, and I've been living like this for years. Every day it's the same thing. I wake up from sleeping on an old army cot in the garage, perform the morning chores, and if I'm lucky, eat leftover breakfast cereal from my brothers. I run to school, steal food, return to 'The House' and am forced to throw up in the toilet bowl to prove that I didn't commit the crime of stealing any food* [12, с. 3].

2. Інтенція репрезентації думки:

13. *I try to strain my ears for the sounds of Mother's station wagon. Somehow, Mother's letting me go seems all too easy. I know she'll be after me in a few moment* [12, c. 10].

3. Інтенція згоди:

14. *I nodded my head at mother as I openly agreed with Aunt Mary* [12, c. 41].

4. Інтенція ствердження (асертивна інтенція):

15. *I then retracted as many statements as I could, claiming that I had lied about everything* [12, c. 44].

5. Інтенція наказу:

16. *I can feel my blood race. The door, I tell to myself. Just get to the door and run* [12, c. 17].

6. Інтенція прохання (реквестивна інтенція):

17. *After asking permission from Lilian, I strolled down the paved hill* [12, c. 76].

7. Інтенція пропозиції:

18. *'Come on, I said, as I spread my fingers, 'Let's go home!'* [12, c. 174].

8. Інтенція вимоги:

19. *At first I thought I had misplaced my items, but one day, for no special reason, I had had enough. I marched up to Alice and demanded that either they leave or I would* [12, c. 216].

9. Інтенція благання:

20. *Every night after everyone had gone to bed, I would pray on the couch that tomorrow Gordon would decide my fate* [12, c. 209].

10. Інтенція обіцянки:

21. *I tell myself I'm never going back* [12, c. 10].

11. Інтенція висловлення бажання:

22. *I so badly wanted to be liked, to be accepted by my class, my school – by everyone* [12, c. 29].

12. Інтенція висловлення відмови:

23. *As long as I could remember, I had always wiped my tears and retreated inside my shell. This time I refused to wipe the tear away. I could feel the tear reach my lips, tasted the salt and let the tear dry on my skin as the rays from the sun baked through the windshield* [12, c. 31].

13. Інтенція сподівання:

24. *'So...? That's it?' I asked. I knew Lilian was mad, but I expected...well, I didn't know what to expect* [12, c. 115].

14. Інтенція подяки:

25. *I didn't know why I had made Harold so upset, but at least I had a place to stay. For that, I was thankful* [12, c. 185].

15. Інтенція вибачення:

26. *After a few weeks of a cold shoulder, I apologized to John and his gang* [12, c. 140].

Мовленнєве спілкування розглядається як стратегічний процес, в основі якого лежить вибір оптимальних мовних ресурсів для досягнення певної мети в певній ситуації. Навіть комунікація за допомогою письмового тексту розглядається в сучасній лінгвістиці як діалог між автором-наратором і читачем.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що покласифікувавши висловлення наратора в тексті роману Дейва Пельцера "The Lost Boy" за типами мовленнєвих актів Дж. Серля, ми встановили, що 21% становлять репрезентативи, 28% – директиви, 34% – комісиви та 17% – експресиви. На основі цих висловлень було виділено 15 комунікативних інтенцій оповідача: повідомлення, репрезентації думки, згоди, ствердження, наказу, прохання, пропозиції, вимоги, благання, обіцянки, висловлення

бажання, висловлення відмови, сподівання, подяки й вибачення. Оповідача найчастіше характеризують інтенції повідомлення, адже метаінтенцією всього твору є розповідь про пережиті страждання, інтенції висловлення бажання та сподівання, оскільки через важке дитинство оповідач прагне змін на краще. Перспективним вважаємо подальше дослідження комунікативних інтенцій оповідача творів жанру літератури страждання.

Література:

1. Visions and Revisions: the Word and the Text / Ed. by R. Kojecký and A. Tate. – Newcastle, UK : Cambridge Scholars Publishing, 2013.
2. Rothe A. Popular Trauma Culture: selling the pain of others in the mass media / A. Rothe. – Rutgers University Press, 2011.
3. Novacka M. A Crisis in a Family, a Family in a Crisis – the Forerunners of the Third Golden Age of Children's Literature / M. Novacka // Іноземна філологія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 119 (2). – С. 45–53.
4. Beaugrande R.-A. de. Introduction to Text Linguistics / R.-A. de. Beaugrande, W. Dressler. – L. & N. Y., 1981.
5. Смельянова О.В. До питання про диференціацію понять «слухач» та «адресат» / О.В. Смельянова // Вісник СумДУ. Серія «Філологічні науки». – 2006. – Т. I. – № 11 (95). – С. 18–22.
6. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Cambridge (Mass.), 1962.
7. Аллен Дж.Ф. Выявление коммуникативного намерения, содержащегося в высказывании / Дж.Ф. Аллен, Р. Перро // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 322–362.
8. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–195.
9. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / K. Bach, R.M. Harnish. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1979. – 325 p.
10. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
11. Leech G.N. Principles of Pragmatics / G.N. Leech. – London, N.Y. : Longman, 1983. – 250p.
12. Pelzer D. The Lost Boy / D. Pelzer. – Orion Books Ltd, 2000. – 272 p.

Бехта-Гаманчук М. П. Коммуникативные интенции повествователя в тексте романа Дейва Пельцера "The Lost Boy"

Аннотация. В статье осуществлена попытка отследить интенции повествователя в тексте романа жанра литературы страдания "The Lost Boy" через лингвопрагматическую теорию речевых актов. Высказывания наратора классифицированы на репрезентативы, директивы, комиссивы и экспресивы. На основе данных высказываний выделено 15 коммуникативных интенций наратора.

Ключевые слова: литература страдания, наратор, повествователь, коммуникативная интенция, речевой акт.

Bekhta-Hamanchuk M. Narrator's Communicative Intentions in the text of the novel "The Lost Boy" written by Dave Pelzer

Summary. In the article an attempt has been made to trace narrator's communicative intentions in the text of the novel "The Lost Boy" written by D. Pelzer with the help of the pragmatic theory of speech acts. Narrator's utterances were classified into representatives, directives, commissives and expressives. On the basis of these utterances 15 communicative intentions of the narrator were defined.

Key words: misery lit, narrator, communicative intention, speech act.